

PIYASA YASALARI ve TÜKETİCİ HAKLARI

ARİF KÜNAR

Tüketici Hakları Derneği Enerji Komisyonu Başkanı

ÖZET

Yıllardır, yanlış enerji politikaları/yatırımlar/özelleştirmeler ve yolsuzluklarla ilgili sürekli yazdık, konuştuk (başta TMMOB-Elektrik Mühendisleri Odası, Tüketici Hakları Derneği, Akademisyenler, Çevreciler, Demokratik Kitle Örgütleri, Yurttaşlar vb.), fakat “kervan”() hiç durmadan yoluna devam etti. “Beyaz Enerji Operasyonu”ndan çok önceleri ve en son olarak; “Son 20 yılda yapılmış ve devam eden tüm enerji ihaleleri, devirler ve özelleştirmeler incelenecek olursa, ülkemizin 30 milyar dolar civarında olduğu söylenen banka batıklarından çok daha fazla, belki de 50-60 milyar dolarlık bir batağa sürüklenmiş olduğu açığa çıkacaktır.”(1) diye yazmıştk... Ekim 2003 ayında yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, TBMM Yolsuzlukları Araştırma Komisyonu Raporları ve Enerji Bakanı Sn. Dr. Hilmi Güler’in açıklamaları bu iddiamızı maalesef doğrulamış oldu.*

“Kervan”lar bütün ülkelerde hep güçlüdür, ama bazı ülkelerde bu “kervan”ları, “fincancı katırlarını” ürkütüp, kaçırabilen etkin-yaygın tüketici hareketleri vardır. Ancak ABD’de ENRON ve Kaliforniya’da elektrik firmalarını dize getiren güçlü tüketici ve yurttaş hareketleri yerine (bizde maalesef henüz oluşamadığı için), ülkemizde yalnızca TMMOB-EMO, STK’ları ve görev şehidi Hasan Balıkcı gibi hala herşeye rağmen “namuslu” kalabilmiş bazı idealist mühendisler yıllarca; Aliğa-Gökova Termik Santrali, Aktas, Akkuyu Nükleer Santral Projesi, Mobil Santraller, Hasankeyf-Fırtına Deresi Hidroelektrik Santralleri, yerli ENRON=Uzan (Kepez ve Çukurova), YİD,

(*) “İt ürür, kervan yürür”, Enka-Intergen Ortaklığı tarafından yap-işlet modeli ile yaptırılan ve 21 Eylül 2002 tarihinde işletmeye açılan Adapazarı ve Gebze Doğal Gaz Santralleri’nin açılış konuşmasında ANAP eski Genel Başkanı ve Başbakan eski Yardımcısı Mesut Yılmaz’ın hükümetinin enerji politikalarını eleştirenlere verdiği “veciz” yanıt.

Yİ, kaçak elektrik kullanımı, enerji fiyatlarının vergi kaynağı olarak sürekli artırılması, bölgesel elektrik tarifeleri, 150 KW/saat üzeri zamlı tarife, aylık sabit abonman bedeli uygulamaları vb. 'lerine karşı basında, meydanlarda ve mahkemelerde "Don Kişot"ca mücadele verdiler. Bu mücadele ve müdahalelerin sonucunda; kuşkusuz birçok hukuk savaşı kazanılmış, mevcut yolsuzluklardan birçoğu ortaya çıkarılmış, hatta mahkemelerce de belgelenmiş, Devletçe-Hükümetçe "resmen" dile getirilmiş olmasına rağmen, maalesef "kervan"lar bugün hala yürümeye devam ediyor.

Artık sürekli şikayet etmenin, eleştirmenin ve hep "biz demiştik" demenin dışında; peki ne yapmalıyız ve nasıl kurtulmalıyız bu "makus" kaderimizden? Bu bağlamda "kervan"ların durdurulabilmesi için yapılması gerekenlerden bizce en önemli ve hayati olanını; "Enerji Tüketicileri Konseyi" oluşumunu birkez daha tartışmaya açmak istiyorum...

ENERJİ PİYASASI; SERBESTLEŞME Mİ, SERTLEŞME Mİ?

Bütün dünyada hala tartışılan ve birçok uygulaması şimdiden başarısızlıkla sonuçlanmış olan enerjinin serbestleştirilmesi ve liberalizasyonu çalışmaları; kaçınılmaz olarak ülkemizde de yanlış başladı (mevzuat çalışmaları yapılmadan önce özelleştirme-devir çalışmaları başlatıldı, sonradan Enerji Piyasası Yasası ve Yönetmelikleri bunlara uydurulmaya çalışıldı ve hala da çalışılıyor) ve bu yanlışlar artarak devam ediyor. Uygulamanın yapıldığı Avrupa Birliği üyesi ülkelerden yalnızca İngiltere, Almanya ve Avusturya'da elektrik fiyatlarında düşüş olmuş, diğer üye ülkelerin tümünde beklenen iyileşmeler gerçekleşmemiş, hatta fiyatlar artmıştır. Kaliforniya-ABD'de 1988 yılında uygulamaya geçildikten tam 2 yıl sonra; 2. Dünya Savaşı'dan sonra ilk kez elektrikler kesilmiş, elektrik şirketleri iflas etmiş, elektrik fiyatları aşırı yükselmiştir. "Aralık 2000'de ortalama fiyatlar 10 kat artarak 317 ABD Doları/MWh olmuştur"(2). Benzer şekilde; "Doğalgaz sektöründe ise, Danimarka haricindeki üye ülkelerde, büyük ölçekli tüketiciler için fiyatlarda gözlenen düşüşlere karşın, küçük işletmeler ve hane halkı tüketicilerinin fiyatlarında artışlar yaşanmıştır"(3).

Birçok "doğru" öngöründe olduğu gibi (yıllarca EMO ve THD, kulağa pek hoş gelen "serbestleşme" kavramı altında, piyasanın bu "sertleşme" uygulamalarına hep karşı durdu) olası "kaotik" durumu ısrarla ve defalarca dile getirmiştik; "Kendi elektriğini üretebilen ve çok büyük miktarda elektrik tüketen (asgari 9.000.000. Kwh/yıl) sanayiciler (serbest tüketiciler), dışında kalan tüm elektrik tüketicisi kesimler ve ülkemizin geleceği, "Elektrik Piyasası Kanunu"ndan olumsuz etkilenecektir. Serbest

Tüketiciler dışında kalan milyonlarca küçük tüketici ve küçük-orta ölçekli elektrik tüketicisi olan kuruluşlar; herhangi bir haksızlık durumunda, kötü hizmet ve servis aldıklarında, elektrik kesintisinden kaynaklı yaşadıkları sıkıntılarda, aşırı fiyat artışlarında seslerini duyurabilecekleri, muhatap alınacakları, şikayet edebilecekleri, kısacası haklarını arayabilecekleri bir makam bulamayacaklardır. Tamamen Dünya Bankası ve uluslararası büyük firma-yatırımcıların düzenlediği bu yasa karşısında “tüketici hakları” ve bununla ilgili itirazlar, başvurulacak mahkemeler konusunda; ülkemiz mahkemeleri ve Danıştay devre dışı bırakılmakta, “Tahkim Yasaları” uyarınca, uluslararası tahkime gidilmekte ve burada da dev enerji firmaları hep haklı çıkarılmaktadırlar. “Elektrik Piyasası Kanunu” milyonlarca tüketiciyi kollayan bir yasadan çok, “Toptan ve Perakende Elektrik Satıcıları”nı ve az sayıdaki “Serbest Tüketicileri” kollayan bir yasadır”(4).

Sonuç itibarıyla, “serbest olmayan tüketici” açısından şu anki en temel hedef; bu deneme-yanılma, itiş-kakış esnasında, fillerin dövüşündeki ezilen çimen olmamak ve gerektiğinde “sert olan tüketici” olabilmektir.

“SERBEST OL(A)MAYAN TÜKETİCİ”...

Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu ile toptan ve perakende satış şirketleri arasında yapılan fiyat anlaşmalarında hiçbir şekilde “temsil” edilmeyen ama bu uygulamadan doğrudan etkilenen milyonlarca “Serbest Ol(a)mayan Tüketici”nin haklarını korumak, kollamak ülkemizde de yakın zamanda kaçınılmaz olacaktır. Bu amaca yönelik olarak, her konuyla genel anlamda ilgilenen mevcut tüketici derneklerinin yanısıra, elektrik-doğalgaz-akaryakıt perakende satış şirketlerinin hizmet verdiği farklı bölgelerde, içerisinde yalnızca bu hizmeti doğrudan alanların yer aldığı ve “amacı-ilgi alanı”; özellikle daha temiz, çevreyle uyumlu, ucuz, sürekli, verimli, kaliteli elektrik/enerji elde etmek ve kullanmak üzere “uzmanlaşmış” olan yeni derneklere-konseylere-birliklere-kooperatiflere de ihtiyaç olacaktır.

Bir sitede, semtte, beldede ve/ya şehirde yaşayan yüzlerce hatta binlerce “Serbest Ol(a)mayan Tüketici” taleplerini birleştirip, yüksek miktarda elektrik kullanan “Serbest Tüketici” niteliğine kavuşup; toptan ve perakende satış şirketleri ile pazarlık yapabilecek, istedikleri firmadan, tercih ettikleri elektrik enerjisi santralinden enerji satın alabileceklerdir. “Elektrik Piyasası Serbest Tüketici Yönetmeliği”nde bunun yolu kısmen de olsa açıktır. *“Ayrıca, aşağıdaki talep birleştirme hallerinde, ilgili tüzel kişinin serbest tüketici niteliği kazandığı kabul edilir;*

a) Aynı veya farklı dağıtım bölgelerindeki birden fazla tüketim noktasında aynı tüzel kişiliğe ait toplam elektrik enerjisi tüketiminin bir önceki takvim yılına ait serbest tüketici limitini geçmesi,

b) Kontrol ilişkisiyle tek bir tüzel kişiye bağlı olan tüzel kişilerin, aynı veya farklı dağıtım bölgelerindeki birden fazla tüketim noktasında bir önceki takvim yılına ait toplam elektrik enerjisi tüketimlerinin serbest tüketici limitini geçmesi ve ikili anlaşmayı tedarikçi ile kontrol ilişkisiyle bağlı olunan tüzel kişinin yapması,

c) Bir araya gelerek tek bir tüzel kişilik oluşturan birden fazla tüketicinin bir önceki takvim yılına ait toplam elektrik enerjisi tüketimlerinin serbest tüketici limitini geçmesi, tedarikçi ile söz konusu tüzel kişiliğin ikili anlaşma yapması ve söz konusu tüketicilerin elektrik enerjisi tüketimlerinin tek bir ortak sayıya ait ölçülmesi”(5).

Ancak maalesef uygulamalar göstermiştir ki; “Üye ülkelerin çoğunda serbest tüketicilerin tedarikçilerini değiştirmek veya tedarik şartlarını yeniden müzakere etmek için gerçekleştirilen faaliyetlerde büyük ölçekli tüketicilerin etkinlik sağladığı ancak küçük ölçekli tüketicilerin söz konusu faaliyetlerde istenen seviyede bir etkinlik gösteremedikleri kaydedilmiştir. Elektrik sektöründe gerçek bir rekabet ortamının bulunduğu İngiltere haricindeki üye ülkelerde, küçük ölçekli tüketiciler tarafından tedarikçilerini değiştirmek veya mevcut tedarik şartlarını yeniden düzenlemek amacıyla gerçekleştirilen müzakereler oranı %10-20 seviyesini aşmamıştır”(6).

Bu nedenle küçük ölçekli tüketiciler eğer öyle ya da böyle bu oyunda artık yer almak zorundaysa, o zaman oyunun kuralları oluşturulurken bizatihi baştan içinde yer almalı; “mızıkçılık”, “hile”, “kural ihlali” yapanları oyundan atabilme hakkını, tüketimden gelen gücünü kullanabilmelidir. Bunun için de başta EMO, THD ve Tüketici Dernekleri Konfederasyonu’nun öncülüğünde; Çevre Dernekleri, Sivil Toplum Kuruluşları, Barolar Birliği, KOBİler, Toplu Konut Kooperatif Birlikleri, Belediyeler, enerji sektörünün duayenleri ve ilgili akademisyenler vb. tarafından oluşacak geniş katılımlı “Enerji Tüketicileri Konseyi” çalışmasını gerçekleştirmek, kaçınılmaz bir zorunluluk ve sorumluluk olarak önümüzde durmaktadır. Şimdiden aşağıdaki haklarımızı tam ve doğru olarak öğrenmek, saptamak, yeniden oluşturmak, talep etmek ve nihayetinde uygulamaya sokmak zorundayız; ”

- Elektrik enerjisi fiyatının ikili anlaşma süresi boyunca sabit olup olmadığı,
- İkili anlaşmanın süresi,

- *Elektrik enerjisi fiyatının kullanılacak elektrik enerjisi miktarı ile değişip değişmeyeceği,*
- *Tedarikçi tarafından ikili anlaşma kapsamında sağlanması öngörülen diğer hizmetlerin elektrik enerjisi fiyatına dahil olup olmadığı,*
- *İkili anlaşmanın yürürlüğe girmesini müteakip herhangi bir başlangıç bedelinin ödenip ödenmeyeceği,*
- *Serbest tüketici veya tedarikçiden herhangi birinin ikili anlaşmanın süresinin uzatılmasını veya feshedilmesini talep etmesi durumunda bunu asgari ne kadar süre öncesinden yapmak zorunda olduğu ve bu uzatma veya fesih talebinin ne kadar süre içinde cevaplandırılması gerektiği,*
- *İkili anlaşmanın süresi dolmadan önce feshedilmesi durumunda herhangi bir tazminat bedeli ödenip ödemeyeceği,*
- *Yedek tedarikçi anlaşması bulunup bulunmadığı,*
- *Teminat koşulları,*
- *Mücbir sebepler ve sonuçları,*
- *Tazminat hükümleri”(7).*

Ayrıca tüketicilere güvenilir, kaliteli ve sürekli enerji temini için elektrik şirketlerinin “hizmet standartları;

- *Elektrik kesintilerine ilişkin maksimum sayıyı ve süresini,*
- *Temin edilecek enerjinin gerilimi ve frekansını,*
- *Kesinti sonrasında enerjinin ne kadar sürede verileceği,*
- *Planlı kesintilerin ne kadar zaman önceden haber verileceğini,*
- *Planlı sayaç okumalar ve şahıs mülkiyetine giriş gerektiren durumların ne kadar süre öncesinde bildirileceği,*
- *Tüketici şikayetlerinin ne kadar süre zarfında cevaplandırılacağı,*
- *Tüketicilerin ilgili taraflardan bildirilen cevabı kabul etmeme hakkına sahip olması ve bu durumlarda hangi mercilere başvuracağını belirlenmesi,*

hususlarını kapsmalıdır”(8).

Bütün bunların yanısıra;

- Tüketicilerin çevreci ve yenilenebilir enerji üretim santrallerini desteklemek için, gerekirse “yeşil vergi” ödeyerek tercih hakkı, (Almanya, Hollanda, İngiltere vb.)
- Tüketici temsilcilerinin “Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu”nda temsil, bilgilendirme, kontrol ve denetim hakkı, (İngiltere vb.)
- Düşük gelirli tüketicilerin korunması hakkı (ABD’deki; doğrudan nakit, ucuz enerji tarifeleri, taksitlendirme, tüketici eğitim programı, verimlilik-bina izolasyonu destek fonu vb.)
- “Ulusal Güvenlik” ve “Serbest Olmayan” tüketicilerin sadece “kar” mantığı ile çalışan “özel sektör” firmalarının insafına bırakılmasının önüne geçilebilmesi için, kamuya ait ve devlet kontrollü enerji santrallerinin kullanılması hakkı
- “Serbest Ol(a)mayan Tüketicinin”; “Serbest Tüketici” niteliğine kavuşmasının kolaylaştırılması hakkı (Bir çok ülkede, limitler düşülmekte ve mevzuatlar basitleştirilmektedir) sağlanmalıdır.

SONUÇ: “ENERJİ TÜKETİCİLERİ KONSEYİ”Nİ ACİLEN HAYATA GEÇİRMELİYİZ...

Farklı bölgelerdeki “Enerji Tüketicileri /Tüketici Dernekleri”nin bir araya gelerek konfederasyon şeklinde oluşturacağı “Enerji Tüketicileri Konseyi”; “Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu”nun doğrudan “muhatap” alacağı, ülke enerji politikalarının da genel olarak tartışılacağı (kaynak, çeşit, fiyat, kalite, uygulama, servis, yaptırım, tercih, haklar vd.), çıkan sonuçlara ve eğilimlere göre ulusal çapta kampanyaların, boykotların ve ciddi yaptırımların hayata geçirileceği etkin-güçlü bir sivil toplum kuruluşu olacaktır. Aynı zamanda da, tüm yurt çapında elektrik/enerji tüketicilerine yol gösteren, danışmanlık hizmeti veren, şikayetlerde bulunan, gerektiğinde davalar açan ve piyasada oluşacak olan haksız rekabeti tüketiciler lehine çeviren bir görevi de üstlenecektir. Tek tek tüketicilerin çıkarları dışında ancak böylesi bir geniş bir oluşumla; ülke için gerçek ve ulusal anlamda bir enerji tasarrufu, verimlilik, yenilenebilir, çevreci, finansal ve enerji kaynaklarının doğru kullanımı sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- (1) “Ulusal Enerji Konseyi” ve “Elektrik Tüketicileri Konseyi”, Arif Künar, Elektrik Mühendisliği Dergisi, Eylül 2001, Sayı; 410
- (2) Kaliforniya Elektrik Sektörü Krizi ve Alınması Gereken Dersler, Bahadır Uçan-TEİAŞ, 24-27 Eylül 2003 DEK Türkiye 9. Enerji Kongresi
- (3) Avrupa Birliğinde Enerji İç Pazarının Tamamlanmasına Yönelik Uygulamalar, İrem Arıcan-ETKB, 24-27 Eylül 2003 DEK Türkiye 9. Enerji Kongresi
- (4) Daha Fazla “Çevre” ve “Verimlilik” İçin; Enerji Tüketicileri Konseyi, Arif Künar, EİEİ-Enerji 2003 Ulusal Enerji Verimliliği Kongresi
- (5) Elektrik Piyasası Serbest Tüketici Yönetmeliği, 04/09/ 2002 tarihli ve 24866 sayılı Resmi Gazete
- (6) Avrupa Birliğinde Enerji İç Pazarının Tamamlanmasına Yönelik Uygulamalar, İrem Arıcan-ETKB, 24-27 Eylül 2003 DEK Türkiye 9. Enerji Kongresi
- (7) Piyasa Uygulama El Kitabı, Nisan 2003, EPDK Yayını
- (8) Liberal Elektrik Piyasalarında Tüketici Korumaları, Vedii Yeşilkılıç-TEİAŞ, 24-27 Eylül 2003 DEK Türkiye 9. Enerji Kongresi